

ПРОМЕНЕ ИЗВРШЕНЕ У ПРИВРЕДНОМ СИСТЕМУ СФРЈ И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА ОРГАНИЗОВАЊЕ ПРИВРЕДЕ

Уставним променама из 1988. године,¹ Законом о предузећима,² Законом о страним улагањима,³ као и другим системским законима који су донети, извршене су велике промене у нашем привредном систему. Новим уставним решењима,⁴ а још више решењима из тзв. системских привредних закона, извршен је раскид са концептом договорне економије и створени су услови за деловање економских и тржишних законитости. Напушта се концепција система удруженог рада, која је заснована у првом реду на одредбама Закона о удруженом раду. Идеју да основу конкретног организационог облика привређивања (организације удруженог рада) чини удружени рад на основу права рада друштвеним средствима пракса није прихватила, а сада је напушта и теорија. У једној робно-новчаној привреди, па макар она била и социјалистичка — као наша, не може се прихватити идеја да су средства за производњу у својини свих људи који имају право рада друштвеним средствима, али да истовремено она нису у својини нити једног од њих појединачно (да су свачија и у исто време ничија). Средства су била схваћена као материјална основа удруженог рада. То значи да систем удруженог рада и невластичка концепција друштвене својине представљају, односно имају за циљ елиминацију капитал-функције средстава. У том смислу, нико не може ни по ком правно-својинском основу присвајати производ друштвеног рада, нити управљати и располагати друштвеним средствима. Амандманима на Устав СФРЈ од 1974. године та догма се укида и изричито предвиђа да је капитал фактор производње. Текући рад радника и друштвена средства као

1) „Службени лист СФРЈ“, бр. 70/88;

2) „Службени лист СФРЈ“, бр. 77/88;

3) „Службени лист СФРЈ“, бр. 77/88;

4) Овде треба посебно нагласити да Устав СФРЈ је у основним начелима још увек на терену договорне економије. Уставним амандманима створен је пут за реформу привредног система, али је то недовољно. С обзиром на то да се не може мењати нормативни део Устава ако се не мењају основна начела, потребно је приступити доношењу новог Устава СФРЈ на јасном концепту у погледу титулара друштвеног власништва. Иначе, треба истаћи да су неки системски привредни закони ради удољовања захтевима привредне реформе отишли корак даље, чак и изван амандмана на Устав СФРЈ, дајући решења која одговарају модерној, динамичној и ефикасној привреди.

друштвени капитал основ су управљања и присвајања резултата рада остварених пословањем тим средствима (Амандман X. т. 1.). На тај начин афирмише се начело равноправности живог и минулог рада што представља фундаменталну промену у нашем привредном систему.

Реформским циљевима, постављеним у амандманима на Устав СФРЈ и у Закону о предузећима, уважавају се категорије и односи као што су: власнички концепт друштвене својине, недоговорна економија, предузеће, тржиште, добит, цена употребе друштвених средстава, реална амортизација, обавезна акумулација, необавезно планирање, дерегулација итд.

Значајну промену чини и плуралитет облика власништва у привредној структури. У Уставу од 1974. године и Закону о удруженом раду од 1976. године друштвена својина није била искључиви облик власништва на средствима за производњу зато што се ту и тамо појављивала приватна својина, на плану ангажовања личног рада и средстава у својини грађана. Друштвена својина је била фаворизовани облик власништва, а лични рад и средства у својини грађана могли су бити ангажовани само на оним пословима и делатностима који су законом изричито били дозвољени. У том смислу, простор за присуство и деловање других облика својине био је врло скупчен, па је разумљиво што су њихови ефекти у друштвеној репродукцији мали, да не кажемо симболични. Амандманима на Устав СФРЈ отвара се широк простор у погледу плурализма облика власништва. Друштвена, приватна и задружна својина на средствима за производњу постају равноправни облици власништва у процесу друштвене репродукције. На тај начин у наш правни систем је установљено начело равноправности различитих облика својине. Законом о предузећима ово начело се и даље развија и конкретизује. Тако се нормативно учвршћује оријентација по којој се личним радом и средствима могу обављати сви послови и делатности, осим оних за које је то законом, кад то захтева природа тих делатности или посебан друштвени интерес, изричито забрањено. Исто начело важи и када је у питању обављање послова на основу међусобног удруживања у разноврсне облике задруга и друге облике удруживања, као и у случају када се ради о удруживању са радом радника у удруженом раду. Говорећи о плурализму облика својине у нашем привредном систему, потребно је да истакнемо да се према приватној и задружној својини не можемо, односно не смемо односити са подозрењем. Њих не можемо третирати као нужно зло. И приватна и задружна својина располажу огромном мотивационом снагом (које на жалост код друштвене својине често нема) и које као конкурентни облици друштвеној својини треба да доведу до повећања ефикасности укупног привредног система на основама социјалистичког самоуправљања.

Признавање плуралитета облика власништва повлачи за собом признавање потребе да мора постојати један широк дијапазон различитих врста привредних субјеката. Уместо система удруженог рада, прихватили смо оријентацију и изградњу једном модела мешовите и отворене тржишне привреде.

Све ове промене треба да обезбеде: бржи развој производних снага и социјалистичких продукционих односа, уважавање економских законитости, самоуправно организовање удруженог рада прилагођено тржишним законитостима и захтевима савременог научно-технолошког развоја, ефикаснијој заштити друштвене својине и обезбеђивање јединственог југословенског тржишта. То значи да све ове промене иду са настојањем да друштвени сектор и даље има доминантну улогу у том смислу да се у непосредној будућности око 3/4 друштвеног производа Југославије ствара у друштвеном сектору.

У Уставу СФРЈ од 1974. године и у Закону о удруженом раду, као једно од основних организационих начела, појављује се начело прописаних, обавезних облика организовања удруженог рада. Према поменутом начелу систем организације је шематизиран. Привредним активностима могле су се бавити основне организације, радне организације и сложене организације. Сва три облика организација удруженог рада имала су својство правног лица *ex lege*. Као резултат законски установљених обавезних облика организовања, који су постали сами себи сврха, и који су у исто време онемогућавали организацијама удруженог рада да слободно и самостално према потребама тржишта и другим релевантним околностима одређују облике своје организације, у пракси долази до читавог низа негативних, нежељених последица. Амандманима на Устав СФРЈ изричито је предвиђено да је радна организација у области привредних делатности основни субјект тржишног пословања. Да би радна организација стварно представљала основног пословног субјекта, амандманима се предвиђа да је радна организација носилац свих права и обавеза у правном промету у односу на сва средства којима располаже и која користи. И док радна организација има изворни правни субјективитет, статутом радне организације може се утврдити да одређена права и обавезе у правном промету у односу на одређена средства којима располажу и користе имају делови радне организације у којима су радници организовали основне организације или друге облике свог организовања. И у амандманима је задржан шематизам основних организационих облика, додуше, са мало измењеним улогама — радна организација, основна организација и сложене организација удруженог рада. Под утицајем промена у привредном систему дошло је до напуштања начела прописаних, обавезних облика организовања удруженог рада. Предузеће постаје основни субјект привредног пословања.

II

Термин предузеће поново се враћа у нашу легислативу у Закону о предузећима. Према Закону о предузећима (чл. 1) радна организација која обавља привредну делатност је економска и пословна целина која се оснива и послује као предузеће. Предузеће је независна економска и пословна целина и самостални субјект који обавља привредну делатност ради стицања дохотка, односно добити

продајом производа и услуга на тржишту. Као правно лице, основни субјект пословања, предузеће у основи представља организацију привредног подухвата на одговарајућој конкретној имовини различитог својинског порекла (друштвена, приватна и задружна). Предузеће је, значи, пословни систем који се формира са циљем извршења одређеног задатка из домена привређивања и које као тржишни субјект стиче доходак, односно добит реалним вредновањем, на основу деловања законитости тржишта, свих чинилаца производње, пословања и резултата свог рада на тржишту. Као тржишни субјект, предузеће је носилац свих права и обавеза у правном промету у односу на средства којима располаже и која користи. Његова одговорност за преузете обавезе је потпуна и искључива. Од правила искључиве одговорности предузећа за преузете обавезе постоје изузеци. Они се односе на случајеве када је самоуправним споразумом, уговором или законом предвиђено да предузеће одговара за обавезе другог предузећа.

Сходно захтевима тржишног привређивања, новим решењима у амандманима на Устав СФРЈ и у Закону о предузећима стварају се претпоставке за већу самосталност предузећа, као основног субјекта пословања, у односу на политичко окружење. Новим решењима предвиђа се да се друштвено-политичка заједница може само изузетно појавити као оснивач новог предузећа; статусно организовање предузећа ван домаћаја је политичког фактора; предузећу и другим привредним организацијама зајемчује се стицање дохотка реалним вредновањем свих чинилаца производње и пословања и резултата рада на основу деловања тржишних законитости, а само изузетно, у законом одређеним привредним делатностима где деловање законитости тржишта није једини основ вредновања резултата рада, доходак се може стицати и слободном разменом рада; све мање ослањање на самоуправно споразумевање и друштвено договарање, а све више на самосталност и самоодговорност субјеката тржишног пословања и њихове међусобне интерне односе; не уважавање социјализације лоших пословних резултата и губитака (када се узима део акумулације добрих и ефикасних предузећа и санирају неуспешна и безперспективна предузећа и на тај начин се врши расипање друштвене акумулације). Овим решењима чини се значајан корак у напуштању система договорне економије (који карактерише повезаност пупчаном врцом економије и политике) и преласку на систем тржишне економије. Али, потребно је да сва та нова решења у пракси заживе, као и да се даље проширују и продубљују.

С обзиром на врсту својине којом предузеће послује, Закон о предузећима разликује: друштвена предузећа, задружна предузећа, мешовита предузећа и приватна предузећа.

III

Према концепцији Закона о предузећима, предузеће је основни тржишни субјект (тзв. монистичка концепција организовања привреде). Оно је основни субјект пословања и као такво предузеће

самостално успоставља властити систем унутрашње организације, као и систем својих асоцијација. То значи да је према решењима из Закона о предузећима самоуправно и статутарно право радника у предузећу да се одреде за онај облик унутрашње и спољне организације који је најпримеренији њиховом пословању и развоју и који у датим условима тржишног привређивања даје најоптималније резултате.

Сходно принципу слободног унутрашњег радног организовања предузећа, радници у предузећу могу да организују део предузећа као основну организацију или други облик (погон, пословница, радна јединица итд). Правни положај и улога основне организације су се суштински изменили. Она нема својство правног лица и нема више: своју делатност, своја посебна средства, свој приход и доходак, своју акумулацију и свој жиро-рачун. Сва та својства сада има предузеће. Основна организација не мора више бити посебна радна, доходовна и самоуправна целина. Она више није ни конститутивни део предузећа. Основна организација је само део унутрашње структуре предузећа и као таква заједно са другим унутрашњим јединицама, у складу са поделом рада у предузећу, ради на остваривању његових задатака. У оквиру основне организације треба да се обезбеди развој непосредног самоуправљања радника.

С обзиром на то да у предузећу не постоји законска обавеза организовања основних организација, то не постоји обавеза дефинисања заједничких стручних послова и образовања радних јединица.

Радници предузећа ангажују се на предузетничкој основи и сви заједно, радећи непосредно на производним и посредно производним радним пословима и задацима учествују у стварању прихода и добити предузећа. Сви они су јединствени у функцији стварања добити. Али, иако то више није законска обавеза, радници могу у статуту предвидети и такву организациону структуру, ако сматрају да то одговара потребама њиховог предузећа.

Радници у предузећу слободно и самостално одлучују о облицима удруживања и повезивања предузећа у велике системе. Приликом одлучивања о удруживању, повезивању и сарадњи предузећа и других пословних организација радници се руководе превасходно економским интересима и циљевима које треба да остваре у тим облицима. Законом о предузећима предвиђају се два општа институционална облика организовања великих пословних система. То су: здружено предузеће и сложено предузеће. Поред ова два облика, Законом се предвиђају и други могући облици удруживања предузећа: заједнице предузећа, пословна удружења и други облици удруживања. Регулишући облике удруживања у велике пословне системе, законодавац није поставио шему за удруживање предузећа, нити је, пак, одредио лимит. То значи, да је он предузећима оставио пуну слободу у избору могућих облика њиховог повезивања и удруживања у велике пословне системе. За све облике удруживања и повезивања карактеристично је да настају закључивањем самоуправног споразума о удруживању. Одлуку о закључивању самоуправног споразума о удруживању доноси раднички савет предузећа које

се удружује. Сви облици удруживања предузећа и других пословних организација у нашој привреди имају својство друштвеног правног лица.

IV

До доношења нових решења, у нашој привреди је био присутан проблем недовољне мобилности капитала. Привредни субјекти који су у свом пословању остваривали вишак, тај вишак су, по правилу, улагали у сопствени развој. То су чинили зато што за улагања у друге привредне субјекте нису били стимулисани (не само да нису убирали ефекте улагања, него су губили и део уложеног капитала.). Резултат таквог стања у привреди су улагања у сопствену експанзију која често нису била друштвено целисходна. Новим решењима стварају се услови за превазилажење овог проблема. Привредни субјект који у свом пословању остварује финансијски вишак, улагањем у другог привредног субјекта има право и могућност да убере ефекте тог улагања (да буде стимулисан) и да управља. У том смислу, према одредби члана 15. став 2 Закона о предузећима, оснивачи заједничког предузећа (улагачи средстава) имају у односу на заједничко предузеће право да по том основу, заједно и равноправно са радницима заједничког предузећа, сразмерно уложеним средствима, управљају пословима заједничког предузећа и одлучују о оствареној добити.

Из године у годину повећава се број привредних организација са веома ниском акумулативношћу, па су самим тим инвестиционе активности у нашем привредном животу све слабије. Новим решењима се широко отвара простор за улагање страних средстава.⁵⁾ Амандманима на Устав СФРЈ постављени су само оквири могућег улагања страног капитала кроз улагања у домаће организације и предузећа, и то: а) улагањем средстава у организацију удруженог рада, банку или другу финансијску организацију, задругу и друге облике сарадње и заједничког пословања и б) заједно са домаћим субјектима (друштвеним и приватним) оснивање мешовитог предузећа, банке или друге финансијске организације, уговорне организације, као и сопственог предузећа. Док за мешовито предузеће и заједничке организације не постоје никаква ограничења, законом се може изузетно, уколико то захтева друштвени интерес, утврдити у којим делатностима или пословима, односно на којим подручјима страном лице не може основати сопствено предузеће.

Права страних лица која улажу своја средства у домаћа предузећа или која оснивају своје предузеће у нашој земљи значајно су појачана, и то: омогућава им се задржавање права својине на уложеним средствима и стичу право својине на средствима која то предузеће оствари својим пословањем; имају право да учествују у управљању заједничким пословањем у заједничком — мешовитом

⁵⁾ Под улагањем средстава подразумевају се новчана средства (домаћа и девизна), опрема и технологија.

предузећу за време за које су средства уложена (док у сопственом предузећу они у целини управљају); право на трансфер добити, право на повраћај улога и друга права утврђена уговором. Међутим, ми не можемо очекивати нека већа страна улагања, и поред наведених права која су дата страним улагачима, све док не стабилизујемо привредни и правни систем.

Мешовита предузећа представљају нови облик предузећа у нашем привредном систему. Основне карактеристике ових предузећа су: да у њима постоје различити облици својине (како друштвена средства, тако и средства наших грађана и средства страних физичких и правних лица); организација управљања је другачија и по носиоцима и по форми (у управљању учествују радници по основу свог текућег рада и сразмерно висини ангажованих друштвених средстава и домаћи и страни власници средстава која су уложили у то предузеће — сразмерно висини уложених средстава); у погледу учешћа у расподели оствареног дохотка и добити (сваки улагач средстава у мешовито предузеће има законско право учешћа у оствареном дохотку и добити мешовитог предузећа).

Према Закону о предузећима, мешовито предузеће, као и приватно предузеће може се организовати и пословати као: деоничко друштво, друштво са ограниченом одговорношћу, командитно друштво и друштво са неограниченом одговорношћу.

На основу изнетог можемо закључити да, после доношења нових решења у нашем правном систему појављују се потпуно нови облици предузећа, какви у њему нису постојали од послератне национализације. На тај начин у нашем привредном систему је отворен широк простор за паралелно постојање „предузећа капитала“ уз досадашња „предузећа рада“. Ова промена у нашем привредном систему значајно утиче на организацију управљања (носиоце и облике) у мешовитим предузећима. Сасвим сигурно да се у мешовитим предузећима не може више говорити о самоуправљању радника који раде у таквим предузећима, већ о нечем што је квалитативно другачије. Закон о предузећима не садржи ближе одредбе о уређивању заједничког управљања мешовитим предузећем (у коме материјалну основу чине делимично и друштвена средства), већ решавање тог питања препушта статуту предузећа и уговорима о улагањима.

Dr DARA MILENOVIC
professeur agrégée

LES CHANGEMENTS FAITS DANS LE SYSTEME ECONOMIQUE DE LA RSFY ET LEUR INFLUENCE SUR L'ORGANISATION DE L'ECONOMIE

Résumé

Par les changements constitutionnels de 1988, par la Loi sur les entreprises et par les autres lois de système, on a fait de grands changements dans notre système économique. Par les objectifs de réforme établis dans les actes juridiques cités on respecte les catégories et les rapports comme: le concept de propriétaire de la propriété sociale, l'économie irresponsable, les entreprises, le marché, le profit, le prix de l'emploi de la propriété sociale, l'amortissement réel, l'accumulation obligatoire, la planification facultative, la dérégulation etc. Au lieu du système du travail associé nous avons admis l'orientation et la construction d'un modèle mixte et ouvert de l'économie de marché. Sous l'influence des changements dans le système économique on est arrivé au renoncement des principes prescrits, des formes obligatoires de l'organisation du travail associé. L'entreprise devient le sujet de base de la gestion économique. Vu au genre de la propriété dont l'entreprise fait des affaires, la Loi sur les entreprises distingue: les entreprises sociales, les entreprises coopératives, ainsi que les entreprises privées. D'après la loi sur les entreprises, les entreprises mixtes et les entreprises privées peuvent être organisées et faire des affaires comme compagnie d'actionnaires, sociétés à responsabilité limitée, commandites et sociétés à responsabilité illimitée.

MEMORANDUM FOR THE DIRECTOR, NATIONAL SECURITY AGENCY
SUBJECT: [Illegible]

SECRET

[Illegible text block containing the main body of the memorandum]